

Yazılar:

GRAFİK ERLER MESLEK KURULUŞU
Gazeteciler Sitesi, Hikaye Sokak 34/2, Esentepe 80300, İstanbul Tel. 172 03 95

Arkana Bakma!

New York'ta Göçmen Sanatçılar

Steven Heller

Print, Ocak/Şubat 1991

Çeviri: Gıray Uzman

Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü, ABD'ye özgürlük ve fırsat aramaya gelen sanatçıları nasıl etkiledi? Beş göçmen eski ülkelerindeki karmaşayı ve bu karmaşanın kendilerini nasıl etkilediğini tartışıyor.

Biz Batıdakiler, geçen sene Doğu Avrupa'nın şahit olduğu, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Doğu Almanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'daki, artık yıkılmaz gibi görünen komünist rejimlerin neredeyse bir gecede çözülmesi karşısında büyük bir hayrete düştük. Böyle bir gelişme ancak senelerin saniyelerle sıkıştırıldığı epik filmlerde olabilir. Mihail Gorbacov'un, beş sene önce SSCB'de iktidara geldiği zaman açıkladığı yeniden yapılanma (perestroyka) ve yeni açıklık (glasnost) politikalarına rağmen, bu politikaların Varşova Pakti'nin çözülmesiyle sonuçlanacağını kimse o zaman tahmin bile edemezdi.

Bir düşünün, bu gelişmeler bize bu kadar hayret verici geliyorsa, politik, ekonomik, dini ve sanatsal baskılar yüzünden ülkelerinden kaçan ve zihinlerinde eski rejimlerin hatıraları halen dipdiri olan Doğu Avrupalı ve Sovyet göçmenler neler hissediyor acaba? ABD'de yeni birer hayata başlama konusunda bireysel olarak verdikleri kararlar açısından anavatanlarındaki değişimleri nasıl değerlendiriyorlar? Batı'da bu göçmenlerin başlarından neler geçti? Bu tecrübeleri ülkelerine geri dönme isteğini ne derece uyandırdı? Yabancı bir şehirde yaşamının zorluklarının, dil probleminin ve New York'un sanat ve illüstrasyon piyasalarındaki kıyasıya rekabetin şahsen tanıdığım göçmen sanatçıları nasıl etkilediğini merak ettim...

New York Times Book Review dergisinin sanat yönetmeni olarak bir süredir Doğu Avrupalı ve -daha yakın zamanlarda da- Sovyet göçmen sanatçıları çalışıyorum. Zaten, son 20 senedir ya da Times'ın Op-Ed sayfasının yaratılışından beri, çok sayıda New York'lu sanat yönetmeni, zengin mecazi görsel birikimlerinden faydalanmak için Doğu Avrupalı sanatçı çalıştırıyorlar. Bu sanatçıların grafik dillerinin Amerikan illüstrasyon sanatını derinden etkilediği kaçınılmaz bir gerçektir. Aynı zamanda onların da Batı kültürüyle başa çıkabilmek için derin değişimler geçirdikleri aynı derecede kaçınılmaz bir gerçektir.

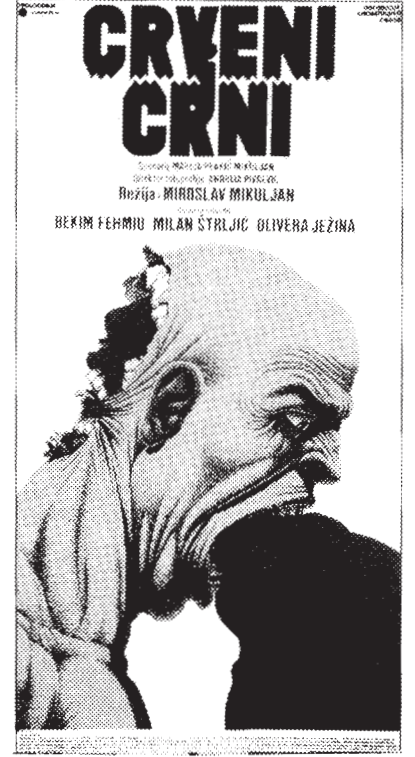
Mirko Ilic

Hırvatistan'da büyüyen bir Sırp olan Mirko Ilic (34) New York'a 25 Mayıs 1986 yılında ayak bastı. Kendisi günü, saati ve dakikayı halen tam olarak hatırlıyor, çünkü New York'u görmek onun çok küçük yaştan beri hayalini kurduğu bir şeymiş. New York'a indiğinin hemen ertesi günü portfolyosunu kaptığı gibi Time dergisine gitti ve mucizevi bir şekilde ABD'deki ilk işi ona burada verildi. "Eğer ABD konusunda o zaman olduğum kadar saf olmasaydım," diyor Ilic, Amerikan filmi seyrederek kazandığı ağıdalı akşamıyla, "kesinlikle ilk olarak Time dergisine gitmezdim." İlk başarısını kazandıktan sonra New York'un sanat ve illüstrasyon piyasasına tek başına meydan okumaya hazırlandı ama aynı hızla eline ge-

çen yeni işlere rağmen, kısa sürede karşı karşıya kaldığı işletme ve yönetim problemlerine hazır değildi.

Ilic'in annesinin, onun Yugoslavya'da kalıp hükümette çalışmasını ve sanatını bir hobi olarak yürütmesini tercih etmesine rağmen, Ilic hem bir sanatçı olma hem de ABD'ye göç etme konusunda kesin kararlıydı. Graphis dergisinde gördüğü Amerikan tasarım ve illüstrasyon örneklerine hayrandı. "Bu dergi beni ABD'ye çağırıyordu," diyor Ilic, derginin New York'lu sanatçıları ve tasarımcıları konusunda periyodik olarak yayınladığı makaleleri kastederek. Fakat onu ilk önce Milano'ya, daha sonra da New York'a götürecek olan hac gezisinden önce büyük bir Yugoslav haftalık dergisinde sanat yönetmeni, tasarımcı ve illüstratör olarak çalıştı, aynı zamanda çevre tasarımcılığı ve afiş sanatçılığı da yaptı; televizyonda yayınlanan söyleşi programlarının aranan bir konuguydu ve zamanının çoğunu Yugoslavya'nın entelektüellerine "takılarak" geçiriyordu. "24 yaşına gelesiyse kadar Yugoslavya'da yüzlerce illüstrasyon basılmıştı ve politik içerikleri konusunda başım sadece yedi kere belaya girdi," diye hatırlıyor Ilic. Bundan, Ilic'in işlerinin zenginlikten yoksun olduğu ya da kendini devamlı sansürlediği çıkarılabilir, çünkü komünist bir ülkede yaşayan bir sanatçı başka türlü nasıl bu kadar başarılı olabilir? Ama durum böyle değildi. Hatta işlerinin Yugoslavya'da ABD'dekinden çok daha az incelendiğine ve Yugoslavya'da sansür diye bir şeyin söz konusu olmasına rağmen "oto-sansürün" nadiren uygulanan bir şey olduğuna dikkat çekiyor Ilic. "Çünkü neyin uygun, neyin uygunsuz olduğu konusunda hükümetin çizdiği kesin sınırlar vardı. Bu sınırlar içinde istediğim her şeyi yapabiliydim. Fakat, bundan daha önemlisi, Yugoslavya'da ekonomi belirleyici bir faktör değildir. Eğer kötü bir tiyatro afişi basılırsa bu, zaten tiyatrodan para kazanması beklenmediği ve dolayısıyla kaybedilecek bir şey olmadığı için olur. Dergi kapakları için de aynı şey geçerli. Ama ABD'de, bir Broadway prodüksiyonundan veya bir reklam kampanyasından ve bir dereceye kadar -özellikle kapaklarda- dergilerden söz edildiği zaman milyonlarca dolar söz konusudur. Yugoslavya'da tek bir kural belirlenmiştir, o kadar; ABD'de ise kurallar daha kaprisli; yapabileceğin ya da yapamayacağın şeyler müşteriden müşteriye, isten işe değişir." Yugoslavya'nın diğer komünist ülkelere göre daha az baskıcı olması nedeniyle Ilic, bayağı cesur, hatta hükümeti eleştiren görüntüler bastırabilmiş. "Tito, kendine diktatörlük edecek başka herhangi birinin

varlığına dayanamayan bir diktatördü. Bu yüzden hem Stalin'i hem de onun taktiklerini reddetti. Bu da, diğer demirperde ülkelerine göre dışarıya daha fazla açılmak demektir." Fakat, bu göreceli özgürlüğe rağmen, Ilic kendisini yine de kısıtlı hissetmiş. "Çok büyük bir problem, bir sanatçıya gereken materyallerin var olmamasıydı. Scratchboard zaten yoktu ve Yugoslavya PTT'si tükenmez kalem kullanmaya karar verdiği zamandan beri tarama ucu türü kalemler de üretilmiyordu. Endüstri ne yapabiliirdi ki? 2000 sanatçı için özel kalem mi üretecekti?" Bir başka problem ise Ilic'in resmi bir hükümet sanatçısı olmayı istemesiydi. "Bu bazen hayatı zorlaştırıyordu," diyor Ilic. "Bir keresinde hükümetin düzenlediği bir yarışmaya katılmışım. Yarışmayı kazanamadım ve jüri üyelerinden biri bana gelip 'Tebrikler! Elediğimiz ilk afiş seninki idi,' dedi. Yani, eğer 'resmi' olsaydım birinciliği benim afişin alacağını ima ediyordu." Ilic'in ilk işi 1973'de, 17 yaşındayken basılmıştı. 1977 yılına kadar, Yugoslavya tasarım ve illüstrasyon çevrelerinde bir doruğa ulaşmıştı Ilic. "Bir sanat yönetmeni olarak bundan sonraki adımlarım bir yerlerde kocaman bir ofis tutup ofisimi elimden almaya aday bütün çocukları bastırmaya çalışarak vakit geçirmekti. 24 yaşında bu, yaratıcılığımın ölümü demektir." Bunun yerine resimli romanlar yazıp çizmeye ve bunları tüm Avrupa'da, hatta ABD'de basılan Heavy Metal dergisinde bile bastırmaya başladı. "Fakat ben sadece evde oturup, her zaman ve her yerde basılabilecek resimli romanlar çiziyordum. Kimseye somut mesajlar yollamıyordum, ama benim asıl istediğim, somut bir şeyler söylemek hatta bir şekilde dünyayı değiştirmekti." Kısa bir süre sonra, İtalya'ya yap-

tığı bir ziyaret sonucunda, Panorama adlı tüm İtalya'da yayınlanan bir dergide serbest olarak çalışmaya başladı ve bu iş İlic'e ABD'ye göçmesi için gereken cesareti ve özgüveni verdi. "Bu tecrübe," diyor İlic, "bana kendi ortamımın dışında, on parmağımla ve beynimle kendimi destekleyebileceğimi gösterdi."

İlk başarılarına ve (daha sonra evleneceği) bir kadınla tanışma şansına rağmen İlic ABD'nin taşının toprağının altın olmadığını kısa zamanda farketti. "Burada bir illüstratör olarak çalışabileceğimi ama gerekli çevreye sahip olmadığım için, bir tasarımcı olarak çalışamayacağımı anladım. Bu, ilk başta biraz cesaret kırıcıydı ama zamanla kendimi buna alıştırdım." İlic'in şu anki problemi, sadece illüstratör olmak yerine, bir grafik anlatımcı olmayı istemesi. "Burada bu imkânsız," diyor İlic, kırılgan bir tavırla. "Mesela, kürtağ tartışmasını ele alalım. Kadın hakları konusunda kendime ait kesin fikirlerim var, ama bir illüstratör olarak üç ayrı bakış açısı olan üç ayrı gazeteyle çalışmam istenebilir. Benim üç ayrı bakış açım olamaz ki... O zaman, niye bana ait bir köşede, altında benim imzamlı benim bakış açım yer almasın ki? Eminim, editörler yazarlardan üç ayrı bakış açıları olmasını beklemiyorlardır." İlic, ABD'de illüstratörlerin "profesyonel merdivenin en alt basamağında" yer aldığına inanıyor. Yugoslavya'da durum bu değil. "Orada, hükümeti biraz olsun tekmeleyen bir iş bastırırsam, o hafta 30 ya da 40 kişi elimi sıkar ya da bana bir içki ısmarlar."

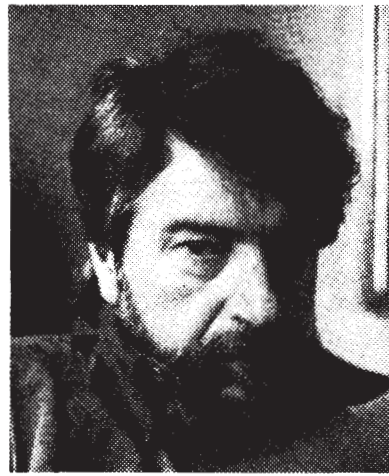
Hayal kırıklıklarını göz önüne alınca, İlic anavatanına dönmeyi düşünür mü? "Eninde sonunda önerim, ama temelli değil. Eski okulunda ya da herhangi bir sanat okulunda okuyan, hayatında Graphis dergisi görmemiş ve Print'e bir üyeliğin babalarının aldığı yıllık maaşın dörtte biri olduğu çocuklarla tecrübelerimi paylaşmak için önerim. Fakat, anavatanından ayrıldığı zaman ülkesinin zaten eninde sonunda komünizmden kopacağını bekleyen İlic, alternatif politikalara kuşkuyla, hatta korkuyla, bakıyor. "Ülkenin bu kadar kısa bir zamanda, bu kadar sağa kayarak fanatik milliyetçiliğe ve faşizme batacağını tahmin etmemiştim. Bu benim için çok büyük bir hayal kırıklığı oldu."

Tabii ki komünizmin çöküşü sonrasında komünizm öncesi şartlara dönüşmesinin kaçınılmaz olduğunu kendisi de kabul ediyor fakat ülkesinin milli geçmişinin etnik azınlıkları bastırmaktan oluştuğunu neredeyse unutmuş. "Halen 200 sene önce çalınmış bir keçinin kavgasını ediyorlar," diyor İlic, alaysız bir tavırla.

İlic, etnik kaynaklı düşmanlıklardan iğreniyor ve şu ana kadar

kanlı çarpışmalar çıkmamasının, Yugoslavya'nın Batı ile sürdürdüğü sıkı ekonomik bağlardan kaynaklandığına inanıyor çünkü, etnik çıkarlara rağmen, ülkeye akan batı ürünlerinin bir iç savaş sonucunda kesilmesini kimse göze alamıyor. Anavatanına ani bir dönüş konusunda ise şunları söylüyor: "Ülkeye dönmek için iyi bir zaman olduğunu zannetmiyorum. Dönersen, milliyetçilikle ve kürtağı kaldırmaya çalışan dindar bir çoğunlukla karşı karşıya kalacağım." Sonuçta İlic, ABD'deki profesyonel hayatın zorluklarına rağmen, burada olmaktan gerçekten çok mutlu. "Bu benim çocukluk hayalimdi ve ben bu hayalimi uzun süredir saygı duyduğum dergilerde ve gazetelerde, en beğendiğim sanatçıların yanında çalışarak gerçekleştirdim."

Eugene Mihaesco

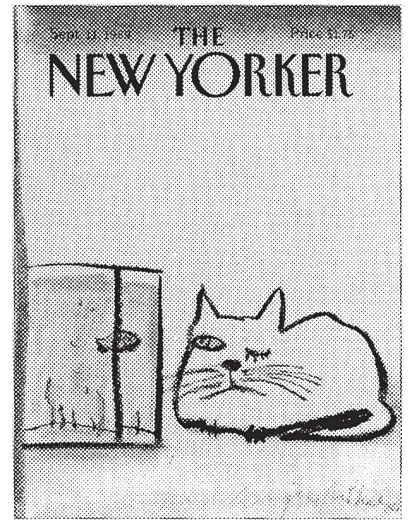

Bükreş'ten gelen bir Romanyalı olan Eugene Mihaesco, 1971 yılından başlayarak beş yıl boyunca New York'ta ara ara yaşadı ve 1976 yılında ise bu şehre temelli olarak yerleşti. 53 yaşında olmasına rağmen, anavatanının politikasında bu yazıda adları geçen diğer tüm Doğu Bloklulardan daha aktif... Fakat onun Romanya'daki sosyal değişimlere dahil olmak için duyduğu bu bastırılmaz isteğin olgunlaşması için yılların geçmesi gerekti. Erken okul yıllarında o sadece bir asiydi, yani sadece komünist partiye karşı değildi, her şeye karşıydı. Kara listeye alınmıştı çünkü "hükümet yayınları için yaptığım illüstrasyonların hepsinde gizli bir mesaj vardı." Uyumsuzluğu yüzünden onu hep kınayan ailesi, ona "iyi bir komünist eğitim" vermedikleri için eleştiri alıyorlardı. Eleştirel çizimleri yüzünden sanat okulundan atıldı ve 1965 yılında iktidara gelen Nikolay Çavuşesku "istenenlerin ve belalılarının ülkeni çıkıp bir daha geri dönmeleri için" (diyor Eugene) kısa bir süre ülkeden çıkışlarını serbest bıraktığı zaman ise o da ülkeyi terketmeye teşvik edildi.

Ailesinin bu konudaki isteklerine de karşı çıkarak, Mihaesco, Lozanlı bir galeri sahibinin misafiri olarak İsviçre'ye gitti. "Başka seçeneğim yoktu," diyor Eugene,

"Romanya'da kalsaydım, intihar etmem ya da akıl hastanesine kapatılmam söz konusu olabilirdi." Mihaesco bir daha ülkesine geri dönmedi ve bu güzel İsviçre kentine sanatçı eşi ve yeni doğmuş kızıyla beraber yerleşti. Fakat halen huzursuzdu ve elinden geldiğince seyahatlerine devam etti, ilk önce Paris'e sonra New York'a... "İlk önce kendi ülkemde bir yabancıydım, sonra İsviçre'de ve Fransa'da," diye hatırlıyor Mihaesco. "Fakat kendimi yabancı hissetmediğim ilk yer New York oldu."

1971 yılında, o zaman New York Times'ın Op-Ed sayfasının sanat yönetmeni olan Jean-Claude Suares ile tanıştı. Suares, bir teksti taklit etmeyen, tersine onu tamamlayan ya da yorumlayan bir illüstrasyon tarzı arıyordu. Kendi kafasında bu tarzı, sürrealist, görsel bir şiirsellik taşıyan ama bu gücünü sırf el becerisinden değil de işi yapanın kendi beyninden kaynaklanan kavramsal bir canlılıktan alan bir yaklaşım olarak tanımlamıştı. Mihaesco'nun imalarla yüklü mecazi anlatım tarzı bu sayfa için biçilmiş kaftandı. Sanatçı, bir 19. yüzyıl gravür ustasının tarzını sembolist tatlarla pekiştiriyordu; bu tarz, çok kişisel olmasına rağmen bir gazete sayfasına çok uygundu. Mihaesco'nun dediğine göre, Romanya'da hükümet yayınları için çalışırken sansür komitelerinden işlerini geçirebilmek için biraz dolambaçlı ve asıl anlamı ilk anda ortaya çıkarmayan bir tarz geliştirmek zorunda kalmış. "New York'ta, bu yaklaşımım aslında anlamadığım tekstlere illüstrasyon yapabildiğim izlenimini uyandırdı," diye itiraf ediyor Mihaesco. Bu textleri Suares ile Fransızca olarak tartışabilmesine ve kısa sürede bu textleri bir sözlük yardımıyla sökecek kadar İngilizce öğrenmesine rağmen, Suares onu sadece ana başlıkları okuyarak iş üretmeye teşvik etti. "J.C. bana, konunun tüm detaylarını bilmediğim zaman, yaptığım illüstrasyonların okuyuculara daha taze, daha şaşırtıcı geldiğini söylüyordu," diyor Mihaesco, Fransız-Transilvanya karışımı bir aksan taşıyan kalın sesiyle. Mihaesco'nun adı, Op-Ed sayfası için illüstrasyonlar üreten diğer birkaç sanatçı gibi, bu tarzın öncüsü sayılan Times gazetesi ile beraber anılmaya başlandı. Mihaesco, bu sıralarda Nixon'u eleştiren illüstrasyonlar yapmaya başladı, (o sırada Nixon'un başı Watergate Skandalı ile beladaydı.) "Bekleneceğinin aksine, komünistlerden çekmiş olmama rağmen, sonuçta muhafazakâr olmadım," diyor Mihaesco, "ben her zaman sosyal adaletin ve humanizmin taraftarı oldum. ABD'deki ihtilafların büyük kısmı bu değerler adına verilen savaşlar olmuştur." Aynen İlic gibi, Mihaesco da

Graphis dergisinin gedikli bir hayranıydı ve o da Walter Herdeg'in uluslararası tasarım dergisinde "şerefendirileceği" günü bekliyordu. Bu beklentisi, Times için çalışmaya başladığından bir sene sonra yerine geldi ve sonraki senelerde iki defa daha tekrarlandı. Bütün bunlar senelerin hayallerini doyurmaya yetmiyormuş gibi, 1972'de New Yorker dergisi için ileride yapacağı 60 küsur kapağın ilki basıldı. Bu, başarının doruğuydu, çünkü Mihaesco sadece bu dergiye ve bu dergiye çizen sanatçılara büyük bir hayranlık beslemekle kalmıyor, aynı zamanda da derginin yıldızı olan ve kendisi gibi Romanyalı olup II. Dünya Savaşından önce ABD'ye göçmüş olan Saul Steinberg'e de büyük saygı duyuyordu.

Fakat, tüm bu başarılar ne kadar üstüste gelmiş gibi gözükseler de, aslında Mihaesco'nun kucağına "pat!" diye düşmediler. Mihaesco çok uzun saatler boyunca çalıştı ve New York'un "sanat piyasası" konusunda öğrenebileceği kadar çok şeyi öğrenmeyi kendisi için bir görev haline getirdi. Mesela, New Yorker dergisine kapak alternatifleri sunmadan önce yaptığı ön hazırlıkları ele alalım: Kendi yaklaşımını New Yorker'ın ihtiyaçlarına göre en iyi nasıl ayarlayabileceğini öğrenmek için New York Milli Kütüphanesi'nde derginin geçmiş sayılarını aylarca inceledi. Mihaesco çok az şeyi şansa bırakıyordu.

Mihaesco, birkaç sene boyunca, yaşamını üç aylık periyotlarla bir New York'ta, bir Lozan'da sürdürdü. Fakat, 70'li yılların ortalarında karısından boşandı ve Mihaesco New York'a kesin olarak yerleşti. İşte tam bu sıralarda, gençliğinden kaynaklanan asiliğinin biraz yumuşadığını farkeder geride bıraktığı ailesi ile yeniden bağlantıya geçerek onlarla barışmaya çalıştı. Fakat, bir İsviçre pasaportuyla ülkesine dönmek onu tedirgin ediyordu. Ancak 1989 yılında, ABD vatandaşlığını elde ettikten sonra Romanya'ya dönecek kadar kendini emniyette hissetti. "Bir zaman makinesi gibiydi," diyor Mihaesco bu ilk yolculuğu hakkında, "Bük-

reş aynı bıraktığım gibiydi, sadece biraz daha çürümüştü. Hayalet bir şehirde dolaşmak gibiydi.” Mihaesco, 1970’lerin sonlarından beri Çavuşesku rejiminin sert bir aleyhtarı olarak göze çarpıyordu. 1988 yılında emekli profesör, muhalefet lideri ve yakın gelecekte patlayacak Romanya devriminin eminence-grise’i olacak olan Silviu Brucan ile tanıştı. Brucan, Mihaesco’yu ABD’den daha fazla muhalefet etmeye teşvik etti. “Lobi yapmaya başladım ama sadece illüstrasyon yapmak anlamında değil. New York Times ve Time’daki başyazarlar ve gazetecilerle karşılıklı konuşarak dikkatlerini ülkeme çekip bu konuya daha fazla yer ayırmalarını isteyerek lobi yaptım.” Kısa bir zamanda, kendi deyimiyle, birçok cephede “diktatörle savaş” halindeydi.

Çavuşesku’yu eleştiren on resimlik bir serisi Paris’te, Pompidou Merkezi’nde sergilendi. Romanya’ya kaçak olarak sokulup orada el altından dağıtılan bir Romanya gazetesini için illüstrasyonlar üretti; ABD’nin Sesi Radyosu’nda “bir-iki” kere konuştu. Ocak 1990’da, Çavuşesku’nun devrilışinden birkaç hafta sonra Time dergisi, Mihaesco’nun bir makalesini devrimden önce yaptığı iki illüstrasyon ile beraber bastı. Bu illüstrasyonlardan ilki, dev bir insan kitlelerinin Çavuşesku’ya benzeyen bir kayayı uçuruma doğru itişini, ikincisi ise aynı kayanın sürreel bir zemin üzerinde parçalanmış halini gösteriyordu. İlk illüstrasyon, ABD’de iki haftada bir basılan ve Romanya’da gizlice dağıtılan “Universul” adlı bir gazete için Çavuşesku’nun devrilışinden bir buçuk sene önce yapılmıştı. Bu illüstrasyonu gören Romanyalı bir arkadaşı, sanatçıya “Biraz daha fazla itmemiz gerekiyor galiba,” demişti. İkinci illüstrasyon ise ilkinin mantıksal devamıydı.

Söylenenlere bakılırsa, Çavuşesku bu illüstrasyonları görünce çok kızmış ve Time’daki makalenin de anlattığı gibi, “1989 yılının sonlarına doğru, Mihaesco’nun Bükreş’te oturan 79 yaşındaki babası Nikolay işinden atıldı, arkadaşlarından izole edildi ve “asi” oğlunun dizginlenmesi konusunda sertçe uyarıldı. “Eğer böyle devam edersen ben ezildim,” dedi Nikolay oğluyla yaptığı bir telefon konuşmasında, “beni yok edecekler, anneni yok edecekler.” Bu duruma acil bir çözüm bulma telaşında olan oğlu birden babasına -ve telefonu dinleyen polislerle- “Bana ne yapacağımı söyleme. Seni evlatlıktan reddediyorum!” diye bağırıldı. Çünkü Mihaesco, Securitate’nin “Çocuklar babalarını evlatlıktan reddedemezler; demek ki bu çocuk deli,” diye düşüneceklerini umdu ve gerçekten de, kısa bir süre sonra, babası işine yeniden döndü.”

Mihaesco, Romanya’yı devrimden birkaç gün sonra ve bir ikinci kez ilk serbest seçimler sırasında ziyaret etti ve burada daha çok iş yapılması gerektiğini gördü. “Aynı Fransız Devrimi sonrasında olduğu gibi,” diyor Mihaesco, “dağıtılan Romanya Komünist Partisi üyeleri eski imtiyazlarını korumaya çalışıyorlar, bu da devrimi sabote ediyor. Ama daha önemlisi, Romanya bugüne kadar neredeyse hiçbir zaman gerçek demokrasi görmedi. Komünistlerden önceki Romanya tarihi çoğu sağ kanattan olan diktatörlerle dolu.” Mihaesco, Romanya’nın yeni cumhurbaşkanı ile de tanıştırdı. Onun hakkında şöyle diyor: “Ona saygı duyuyorum, ama etrafı ayak öpenlerle, yalakalarla çevrili ve bunlar onu bir şekilde etkiliyorlar. Biraz trajik bir figür fakat benim asıl hayranlık duyduğum insanlar, Çavuşesku’nun tanklarına kafa tutan öğrencilerimiz.” Romanya’nın ekonomik iyileşme ve politik denge konusundaki tüm ihtiyaçlarına rağmen, ülkede hükümetin askeri güçlerinin zorlukla kontrol altında tutabildiği bir kargaşa halen hüküm sürüyor. Ülkesinden gelen şiddet olayları ve çete savaşlarıyla dolu haberlere Mihaesco, mecazi anlatım yeteneğini uygulayarak şöyle diyor: “Devrim bir depremdi -Richter ölçeğine göre 7 ya da 8- Çoğu küçük, daha birçok deprem olacak. Demokrasinin oturması için önümüzde daha çok uzun bir zaman var. Belki bir nesil sonra, hükümet demokratik bir şekilde yönetmeyi öğrenecek.” Mihaesco için savaş halen sürüyor.

Januzs Kapusta

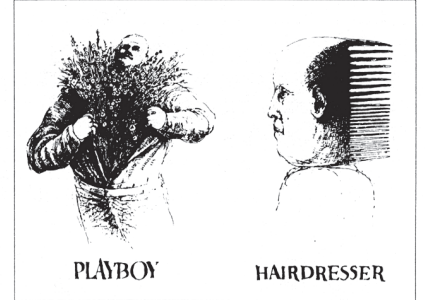
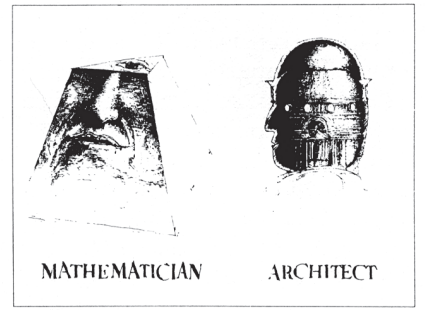
Şimdi 39 yaşında olan Januzs Kapusta, Aralık 1989’da New York’a kısa bir ziyaret yaparken anavatanı olan Polonya’da sıkıyönetim ilan edildi. Bunun üzerine Kapusta ABD’de kalmaya karar verdi, ama herhangi bir politik zorunluluktan değil... O, ne Dayanışma üyesiydi ne de ülkesinin politikasıyla bir ilgisi vardı. Bu nedenle, ikiye bölünmüş olan Polonya’da sığınma hakkı istemeye yanaşmadı. Çünkü bir yandan da bu tür bir hareketin geride bırakacağı ailesini etkileyeceğinden korkuyordu. “Bu felsefi bir meseleydi” diyor Kapusta bu kararı hak-

kında, “bu yüzden, Polonya’daki politik gerçekler beni korkutmuyordu. Hapse girmekten de korkmuyordum. Hapishane, kısıtlı bir mekânda geçirilen zamandan başka nedir ki? Ben kendimle her yerde olabilirdim. İçinde yaşadığım mekândan çok kendimle ilgili olduğum için, nerede olduğuma aldırırmam.” Hatta 1982 yılında İngilizcesi halen yetersiz ve iş bulma umutları azken, sıkıyönetime rağmen ülkesine dönmeye karar verdi. Fakat Polonya’daki kız arkadaşı aniden ve ciddi bir şekilde hastalandı ancak bütün planları değişti. “Onun, tedavi için buraya gelmesini istiyordum. Doktorlarla ve yolculuk belgeleriyle ilgili yardımlarda bulunabileceğime inanarak New York’ta kaldım,” diyor

Kapusta, kısa sürede Kafka’nın romanlarını andıracak olan bu dönemi hatırlayarak. Kız arkadaşı, sıkıyönetime rağmen mucizevi bir şekilde Polonya pasaportu aldı ama ABD hükümeti, Polonya’dan

ABD’ye çok fazla miktarda insanın kaçmaya çalıştığını öne sürerek Kapusta’nın kız arkadaşına vize vermeyi reddederek onun ABD yerine Fransa veya Almanya’ya gitmesini tavsiye etti. Kapusta, sonraki iki sene boyunca vaktinin neredeyse tümünü kongre üyelerine ve senatörlere yalvararak geçirdi ama bir sonuç elde edemedi. Bu arada Kapusta, Blue Star (Mavi Yıldız) adlı, New York’ta basılan bir Yahudi dergisinde sanat yönetmenliği yaparak hayatını kazanıyordu. İsraili bir göçmen olan derginin yayıncısı, Kapusta’nın arkadaşının New York’a gelmesini sağlayacak bir plan yaptı. “Ben üzüntünün ve sıkıntının en derin noktasındayken bana dedi ki: “Januzs, sen aptal bir adamsın. Yapmaya çalıştığın şey bir şekilde olmuyorsa başka bir şey denemelisin,” dedi, ve oryantal dansöz olan bir arkadaşını da işe dahil ederek dahice bir plan yaptı. Göçmen bürosuna, kız arkadaşımın oryantal dans alanında dünya çapında bir üne sahip olduğunu söyledik. Sonuçta insancıl nedenler öne sürerek alamadığımız vizeyi kültürel nedenlerle aldık ve üç ay içinde kız arkadaşım yanımdaydı.” Kapusta, daha sonra onunla evlendi.

Kapusta New York’a gelmeden önce, Polonya’da serbest illüstratör olarak çalışıyordu. 1971 yılında hiciv dergisi Spielky’de basıldı. Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nu ve Varşova Politeknik Enstitüsü’nün Mimarlık Bölümü’nü bitirdi, bir Katolik koleji olan Varşova Teoloji Okulu’nda felsefe tarihi konusunda dersler aldı. Kapusta böyle konudan konuya atlamıştı çünkü Polonya’da mimar olabilmesi için politize olması gerektiğini biliyordu ki bu onun için sanatçılıkla bağdaşmayan bir şeydi. Felsefe tarihi, ona kendini “deli bir dünyanın” çerçevesi içinde yerini tanımlayabilme

olanağı tanıyordu. Fakat, okulun bir dogma (din) yerine başka bir dogmayı empoze etmesini Kapusta yabancılaştırıcı buluyordu. Sonuçta, 1981 yılında, New York’ta oturan bir arkadaşı Kapusta’yı yeni kitabını resimlemesi için yanına çağırdığı zaman, bu daveti hiç düşünmeden kabul etti. Tek kelime İngilizce konuşmuyordu ama etrafındaki tehlikelerin farkında olmayan ve ilahi bir şekilde onlardan korunan bir insanın cesaretiyle şehirde gezmeye başladı. Polonya’da sıkıyönetim ilan edildiğinde, New York’a daha önce yerleşmiş olan bir grup Polonyalı sanatçı Kapusta’yı kanatları altına aldı. Ona iş verecek olan birkaç sanat yönetmeniyle tanıştı -ilk işini New York Times’ta çalışan Jerelle Kraus vermişti- fakat orada kalıp kalmama konusunda süren kararsızlığı New York’ta meslek icra etmesine büyük bir engel oluştuyordu.

Ülkesindeki rejime, tanıdığı diğer Polonyalılar kadar karşı olmaması konusunda şunları söylüyor: “Komünizmin aptallığını anlıyordum. Ama komünistlere karşı savaşmayacaktım çünkü bütün bu meselelerin insan olma haliyle ilgili olduğunu biliyordum. Bir sistem, onu oluşturan insanlardan başka bir şey değildir ve eninde sonunda değişecektir. Aslında Kapusta, bu felsefi bakış açısının “gerçek hayattan kaçmak için bir yol” olduğunu kabul ediyor ama bu da hayatı daha çekilir bir hale getiriyor. Kapusta’nın Polonya’da yaptığı illüstrasyonlar (kendi deyimiyle) “mecazi” idi. “Onlar, sarfettiğim enerjinin miktarına göre aptalca ya da akıllıca çizimlerdi.” Herkesin görebildiği bariz delillere rağmen, Kapusta henüz gerçek bir sanatçı olmadığını iddia ediyor. “Bence, önemli bir şey söyleyecekse, başlamak için iki zaman vardır: Genç ve aptalken ya da yaşlı ve akıllı iken. Kendimi bir gün daha anlamlı bir şeyler yapmaya hazırlıyorum. Henüz, kendimi gerçekten yaşamış, dünyayı ya da içinde yaşadığım şu kültürü kavrayabilmiş

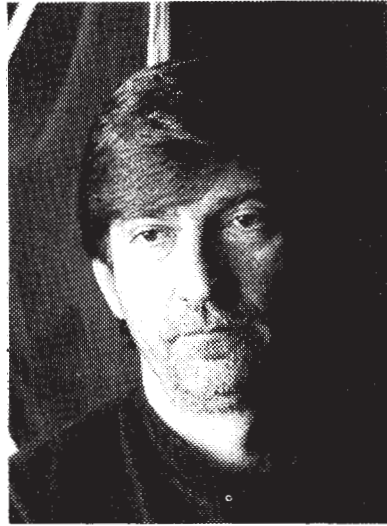
değilim." Gerçek bir sanatçı olsun olmasın, kendine üç hedef belirlemiş. İlki hayatta kalmak, "Gereken her neyse yapacaktım." İkinci si bir kitap bastırmak, üçüncüsü ise bir şey icad etmektir.

İlk hedefi itibarıyla, Kapusta yabancı bir ülkede yaşamının önüne koyduğu engelleri aşmayı başardı. Etkili bir portfolyo hazırlamayı ve bir sipariş alınca onu zamanında teslim etmeyi öğrendi. "Bana inanın, bir yere zamanında gitmek gibi ufak ayrıntılar karşılıklı güven sağlanmasında önemli birer faktördür." İkinci hedefine de, bu ülkede sadece dört sene yaşadktan sonra ulaştı ve William Morrow Inc. ile bir kitap bastırdı. Bu, yerli sanatçıların bile eline nadiren geçen bir fırsattı. Büyük bir alçakgönüllülikle bu olay hakkında şunları söylüyor: "Kimse iş vermek için beni aramıyordu. Böylece benim de oturup portreler çizmek için bol bol vaktim oldu." Mecazi tiplemelerle, karikatürlerle dolu olan bu kitabı (Almost Everybody - Neredeyse Herkes) ona daha fazla iş gelmesini sağlayan bir portfolyo oldu sonuçta.

Kapusta üçüncü hedefini de gerçekleştirdi: İcad ettiği, daha doğrusu keşfettiği, yeni bir geometrik şekil olan "K-Dron'un patentini aldı ve bazı haklarını sattı. Bu şekil, "artı ve eksi sonsuz ile ilgiliydi," diyor Kapusta. Şekli yaklaşık olarak zihninizde canlandırmak istiyorsanız, bir piramidin etrafındaki negatif boşluğu düşünün. Kapusta bu şekli, yıllarca matematik, mimari ve felsefe çalışarak, kitap karıştırarak, "kalem, kâğıtla oynayarak" ve zaman-mekân kavramları üzerinde kafa yorarak geliştirdi. "İcad etmek deyimini kullanmak istemiyorum çünkü ben ortaya çıkarana kadar, o şekil zaten hep vardı." Kapusta heyecanından hafifçe kızarak anlatıyor: "Hemen bu şekilde olağanüstü şeyler yapabileceğimi farkettim." Gerçekten de Kapusta hâlâ tüm tasarım yeteneklerini bu şekli mümkün olduğu kadar çok alana uygulamakta kullanıyor (heykel, mimari, oyun v.s.) Üstelik bu gayretine destek vermek için arkasında 20 finansör, kendi kurduğu bir şirket, dergilerde yazılmış çeşitli makaleler ve üreticileri K-Dron'un olağanüstü olanaklarına inandırmak üzere hazırlanmış prototipler ve video tanıtımları var. Geçtiğimiz Eylül'de, Pittsburgh Corning ile inşaat sektörüne bir seri K-Dron tuğlası imal edilmesi konusunda mukavele imzaladı. Kapusta'nın dediğine göre, Corning firması ilk defa dışarıdan bir patent alıyor. Kapusta, sonuçları gayet açık olan çalışma şevkından büyük bir gururla söz ediyor. Aynı zamanda, New York Times'ın Op-Ed sayfasında çıkan illüstrasyonlarından oluşan bir kitabının Polonya'da basılacağı için de şeref duyuyor. Bu,

belki de "anavatanımdaki diğer sanatçıları çalışmaya teşvik eder." Fakat, ülkesindeki politik değişimlerden bahsedilince biraz daha temkinli konuşuyor: "Ülkemdeki sosyal ve politik değişimler beni mutlu ediyor fakat bir yandan da mutsuzum çünkü bir aptallıktan diğerine geçiyoruz. Komünizmin yerini artık din alıyor. Katolik bir ailenin evladı olmama rağmen, Tanrı'nın var olmadığı [komünist öğretisini] kabul ettiğim için okulumda yüksek notlar alıyordum. Şimdi ise bana O'nun var olduğu söyleniyor. Geçen sene Tanrı'nın var olmadığı ama bu sene var olduğu bilgisiyle nasıl yaşayabilirsiniz?" Üzülerken, bir tür toleranssızlığın yerine bir başkasının geleceğini düşünüyor. Belki bir gün ülkesine dönme ihtimaline rağmen, başarılarıyla birleşen kötümserliği onun süresiz bir New York'lu olarak kalacağını gösteriyor.

Bartek Malysa

Kapusta gibi, Bartek Malysa'nın da Polonya'nın politikasıyla bir ilgisi yoktu. 43 yaşında olan Malysa'nın, ABD'ye gelmeden evvel Varşova'da bayağı yerleşmiş bir tasarımcı ve illüstrasyon kariyeri vardı, fakat bu kariyerini devam ettirdiği on yılın sonunda yaptığı işlerden hiç memnun değildi. "Hiçbir şey evrimleşmiyordu, büyümek için çok az yer vardı," diyor Malysa, "çok az rekabetle karşılaşırıyordum ve kendi sınırlarımı daha ileri itebilmemi sağlayacak bir kavga ve dinamizm ortamı yoktu. Yani Varşova, rekabetin çok yoğun olduğu New York gibi değildi. Bence insanların buna ihtiyacı var. Gerçekten!" Wrocław'da (eski Alman şehri Breslau'da) doğmuş olan Malysa, 1976 yılında sanat okulundan mezun oldu ve 1950'lerde başlayıp günümüzde hala tüm gücüyle devam eden Polonya afiş geleneğine katkılarda bulunmaya başladı. "Galiba ben de o hareketin bir parçasıydım," diyor Malysa, "fakat tüm ününe rağmen, Polonya afiş geleneği bir anlamda gerçekliği olmayan bir şeydir. Evet, büyük sanatçılarımız var, afiş ise ülkemizin

teknolojik ikelliğinden kaynaklanan gerçek bir sanattır - sadece tasarım değil. Fakat Batı'ya geldiğimde afişin gerçekten yaşayan bir sanat olmadığını farkettim, özellikle onu Batı sanatıyla karşılaştırdım."

1970'li yılların başlarında, Polonya hükümeti kısa bir süre için ülkeden çıkışları serbest bıraktığında Malysa "dünyanın nasıl bir yer olduğunu görme" fırsatını kaçırmadı ve Batı Berlin'e yönelerek kısa bir süre için orada kaldı. Bu ziyaret, Yeni Ekspresyonizm ile ortaya çıkan yoğun sanatsal bir faaliyete denk geliyordu. Umarsızca serbest toplumun kendi tavrına ve işlerine yaptığı etkiden bahsederken, "her şey o kadar canlıydı ki..." diyor Malysa. Fakat ülkesine dönemeden Polonya'da sıkıyönetim ilan edildi ve Malysa, Batı Berlin'de kalarak ülkesinden, ailesinden ve arkadaşlarından kopmaya karar verdi. Batı Berlin'deki hayatı uzun sürmedi çünkü ABD adeta onu çağırıyordu. "Çok şanslıydım," diyor Malysa, "göçmen olarak başvurduğumda bana bir tür mülteci statüsü tanındılar."

Malysa Polonya'dan yola çıktığında olacakları kestiremediği için yanına portfolyo almamıştı. Zaten Polonya'da da ona portfolyo soran yoktu. "Birbirimizi tanıyorduk. Dar bir çevreydik." 1982 yılında New York'a ayak bastığında çok az İngilizce biliyordu ama oradaki Polonyalılardan büyük destek gördü. Yine de, sanat piyasasına girmek düşündüğünden daha zor oldu. "Bu sıralarda, büyük bir kısmı sanatçılardan oluşan bir grup Polonyalı ile "Fakir Sanatçılar Evi" adını taktığımız bir evde yaşıyordum ve mültecilere yardım eden bir kuruluştan kısıtlı bir maaş alıyordum. Bütün bunlara rağmen, bulabildiğim bütün işleri kabul etmek zorundaydım çünkü param yoktu." Bulduğu ilk iş bir kılıpçı atölyesindeydi ki bu pek hoş bir tecrübe değildi. İkinci işi biraz daha iyiydi: Polonya'da renk ayırımı konusunda edindiği becerileri kullanabileceği bir serigraf atölyesi. Bundan sonra sırasıyla matbaacılık ve ambalaj maketleri yaptı. Bu son işinde yüksek bir el becerisine ulaştı ve ona göre maaş aldı. Fakat Malysa, bu işte de istediği gibi zorlanmadı. İllüstrasyon her zaman Malysa'nın güçlü bir yönü olmuştu ve bu becerisinin ABD'deki başarısının anahtarı olacağını umuyordu. Tüm dünyadaki Polonyalı mülteciler için çıkarılan ve onlar tarafından yaygınca okunan haftalık bir dergi için hikâye resimlemeye başladı. Bu illüstrasyonlar, Polonya'da yaptıklarından pek farklı değildi, sadece siyah-beyazdı. Yine de, Malysa, bu dergide kullandığı görsel dilin hafif Amerikan özentisi olduğunu kabul ediyor çünkü kendi dediğine göre, zaten eskiden

beri Amerikan Pop kültürüne bir eğilimi vardı. "Polonya'da hepimiz bu kültüre duyduğumuz bir özenle büyüdük ve onu kendi amaçlarımız doğrultusunda kullandık." Malysa'nın illüstrasyonları, Penthouse dergisinde ve New York Times Review'un kapaklarında çıkmaya başladıktan sonra, Polonya göçmen topluluğu dışında da dikkat çekmeye başladı. Malysa'nın sembolik ikonografisi edebi temalara ve Book Review'un ihtiyaçlarına çok uyuyor, akıcı, afişimsi desen tarzı ise gazete sayfalarına can veriyordu. "Amerikan illüstrasyonunun bir parçası olmayı çok istiyordum," diyor kendisi. "Burası benim yeni işyerim, benim yeni hayatımdı." Malysa geçtiğimiz günlerde, illüstrasyona daha fazla vakit ayırabilmek için gündüzleri devam ettiği işini bıraktı. "Çok çalışıyordum ama sarfettiğim enerjinin büyük bir miktarı kendim için değildi. Para kaybedebiliyordum, fakat en becerikli olduğum işi yapabilmek için vakit kazandım." Malysa, geçtiğimiz aylarda babasının cenaze töreni sebebiyle ilk defa Polonya'yı ziyaret etti. Amerikan vatandaşı olmasına rağmen Polonya'yı yeniden görmek onu endişelendiriyordu. "Sanki zihnim bir şeyler olacaktı, ne bilmiyorum." Polonya'ya yaptığı ilk ve son ziyareti hatırlayarak şöyle diyor: "Orası artık yepyeni bir ülke. Her şey değişmiş. Fakat belki oraya çok erken gittim çünkü orada gördüklerim çok garipti; tam bir devrim sonrasında bekleyeceğimiz şeyler. Bir yabancıydım. Hislerim devrimden yana ama orası artık evim değil. Benim evim New York."●

YAZILAR

Grafikerler Meslek Kuruluşu

Derneği adına sahibi

Yurdaer Altıntaş

Sorumlu Yayın Yönetmeni

Bülent Erkmən

Ayda bir yayımlanır, para ile satılmaz.

Tüm hakları saklıdır.

Dizgi: Osman Tulu TİPOGRAF

Basıldığı yer: OFSET YAPIMEVİ